

TIL VA ADABIYOT TA'LIMI

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI
VAZIRLIGINING ILMIY-METODIK JURNALI

1991-yildan
chiqa boshlagan

2023-yil. 4-son

ISSN 2010-5584

НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИЙ
ЖУРНАЛ МИНИСТЕРСТВА
ДОШКОЛЬНОГО И
ШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ
РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН

Я ПРЕПОДАВАНИЕ
ЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ

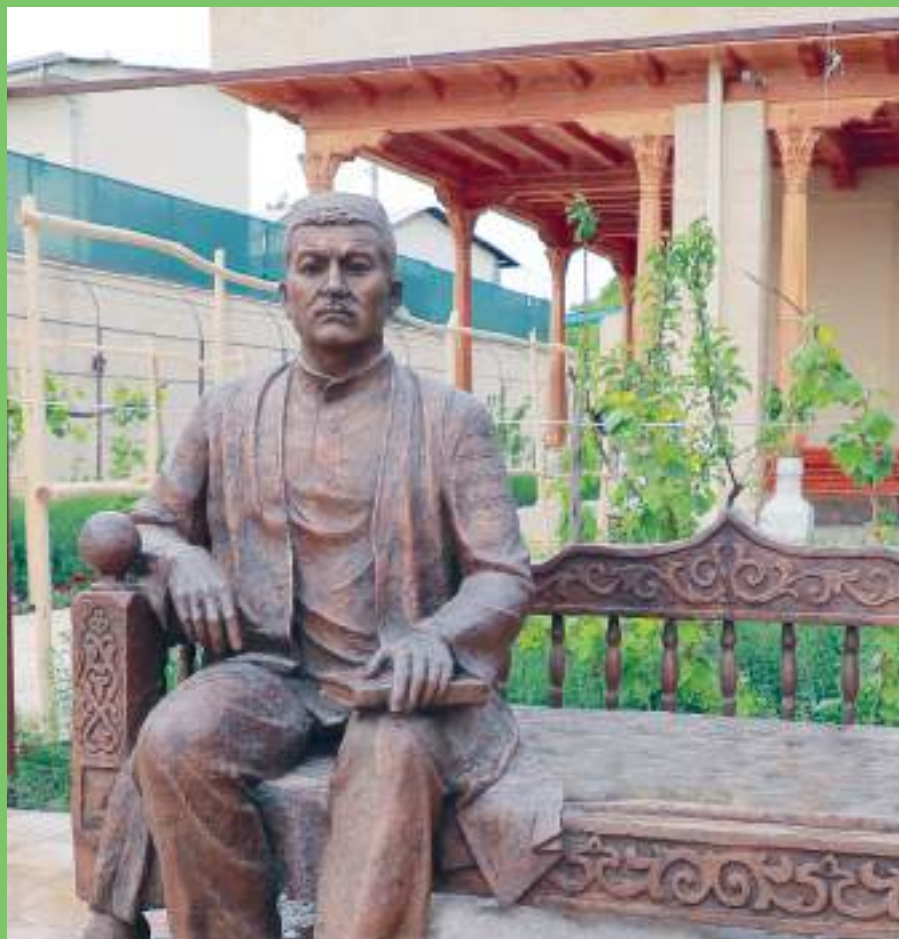
LANGUAGE AND LITERATURE
TEACHING

SCIENTIFIC-METHODOLOGICAL JOURNAL OF THE MINISTRY
OF PRESCHOOL AND SCHOOL EDUCATION
OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN

til_adabiyot@mail.uz www.tilvaadabiyot.uz til_adabiyot@mail.uz www.tilvaadabiyot.uz til_adabiyot@mail.uz www.tilvaadabiyot.uz til_adabiyot@mail.uz www.tilvaadabiyot.uz til_adabiyot@mail.uz www.tilvaadabiyot.uz

ABDULLA QODIRIY TAVALLUDINING 129 YILLIGIGA

Ushbu sonda

TAHLIL

“Boburnoma”da shimoliy
Tojikiston toponimlarining
ifodalanishi

12
bet

TILSHUNOSLIK

Hyponymic relationship in
words in semantics

25
bet

TADQIQOT

Ishtixon va Payariq
tumanlaridagi
toponegizlarning lingvistik
xususiyatlari

34
bet

НАРОДЫ. ЯЗЫКИ. КУЛЬТУРА

Текст как отражение
культурных ценностей

64
bet

O'zbekiston Matbuot va axborot agentligida 2014-yil 19-dekabrda 0055-raqam bilan qayta ro'yxatga olingan.

**2023-yil.
4-son.**

TIL VA ADABIYOT TA'LIMI

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI VAZIRLIGINING
ILMIY-METODIK JURNALI

НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИЙ
ЖУРНАЛ МИНИСТЕРСТВА
ДОШКОЛЬНОГО И
ШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ
РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН

Я ПРЕПОДАВАНИЕ
ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ

L LANGUAGE AND LITERATURE
TEACHING

SCIENTIFIC-METHODOLOGICAL JOURNAL OF THE MINISTRY
OF PRESCHOOL AND SCHOOL EDUCATION
OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN

Tahrir hay'ati:

Baxtiyor SAIDOV
Dilshod KENJAYEV
Nizomiddin MAHMUDOV
Yorqinjon ODILOV
Nasirullo MIRKURBANOV
Jabbor ESHONQULOV
Valijon QODIROV
Baxtiyor DANIYAROV
Abdurahim NOSIROV
Tolib ENAZAROV
To'liq SAYDALIYEV
Ravshan JOMONOV
Zulxumor MIRZAYEVA
Qozqoqboy YO'LDOSHEV
Tajixon SABITOVA
Salima JUMAYEVA
Nilufar NAMOZOVA
Qayum BAYMIROV
Lutfullo JO'RAYEV
(bosh muharrir o'rinsbosari)

Bosh muharrir

Bahodir JOVLIYEV

Sahifalovchilar:

Akmal FARMONOV
Gulnoza VALIYEVA

Nashr uchun mas'ullar:

Nilufar NAMOZOVA
Nigora URALOVA
Emma TOROSYAN

Tahririyat manzili:

100038, Toshkent shahri
Matbuotchilar ko'chasi 32-uy.
Telefon: (98) 121-74-16,
(71) 233-03-10, (71) 233-03-45,
(71) 233-03-67.
e-mail: til_adabiyot@umail.uz
web-sayt: www.tilvaadabiyot.uz

Jurnaldan ko'chirib bosilgan maqolalar "Til va adabiyot ta'limi"dan olindi, deb izohlanishi shart.

Jurnalda nashr etilgan maqolalarda mualliflarning tahririyat nuqtayi nazariga muvofiq kelmaydigan fikr-mulohazalari bosilishi mumkin.

Tahririyatga kelgan qo'lyozmalar taqriz qilinmaydi va muallifga qaytarilmaydi.

Bosmaxonaga. 2023.30.04. da topshirildi. Ofset usulida chop etildi. Qog'oz bichimi 60x84/8. Shartli bosma tabog'i 6.0. «Arial» gamitursi. 10, 11 kegl. «ECO TEXTILE PRODUCT» MCHJ bosmaxonasida chop etildi. Manzil: Toshkent sh. Mirobod tum., Matbuotchilar ko'chasi 32-uy. Buyurtma ___ Adadi 4213 nusxa. Bahosi kelishilgan narxda.

MUNDARIJA

DOLZARB MAVZU

Yorqinjon Odilov. Olamning lisoniy manzarasi va til idioetnikligi3

METODIK TAVSIYA

Klaraxon Mavlonova. Ona tili darslarida matn tahririga oid majmuaviy ish turlari5

ILG'OR PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR

Xolida G'ulomova. Yordamchi so'zlarni o'qitish metodikasi7

Gulnaz Jarilkasimova. Kursantlarning axborot-metodik ta'minot bo'yicha kompetentligini rivojlantirish metodikasi9

TAHLIL

Zilola Rozikova. Effective methods of teaching English to young children10

Mo'minjon Turdibekov. "Boburnoma"da shimoliy Tojikiston toponimlarining ifodalanishi12

Firuz Murodova. O'zbek hujjatchiligi tarixi14

Hoshimjon Ahmedov. Navoiy ijodida tasavvuf g'oya va timsollari talqini16

Elmurod Nasrullayev. "Saddi Iskandariy" dostoni olim talqinida18

Dilnoza Buronova. Ernest Seton-Tompson hayoti va badiiy uslubining o'ziga xos xususiyatlari20

Dilshod Nasriddinov, Mirzakhoja Jobborov. Fantasy and reality in literature21

TILSHUNOSLIK

Kamola Anorboyeva. Importance of listening and note-taking in students' language learning process24

Nasiba Jumayeva. Hyponymic relationship in words in semantics25

TARJIMASHUNOSLIK

Saida Sultanova. Oliy ta'lim muassasalarida bo'lajak tarjimonning kasbiy muloqoti malakalarini shakllantirish masalasi26

MULOHAZA

Muqaddas To'raboyeva. Ona tili ta'limida nutqiy kompetensiyaning mazmun va mohiyati28

TADQIQOT

Saodat Kambarova. O'quvchilarning obrazli va konseptual tafakkurini rivojlantirishda tizimli yondashuvlar30

Otabek Xidirov. O'zbek tili korpusida so'z birikmalarini sintaktik tglash32

Oybek Gadayev. Ishtixon va Payariq tumanlaridagi toponimlarning lingvistik xususiyatlari34

Shahnozaxon Komolova. Nemis va o'zbek tillaridagi paremiyalarda zidlikni ifodalovchi tushunchalar va ularning lingvosotsiomadaniy xususiyatlari36

Gulruh Bahodirova. Sohaviy leksika tadqiqi38

Zarina Abdullayeva. Perifraza klassifikatsiyasi olimlar talqinida40

KICHIK TADQIQOT

Yorqin Nurmatov. Xitoy tabobati tibbiy atamaları tarjimasidagi ba'zi muammolar42

Aziza Zaripova. Chet tillarni o'qitishda innovatsion usullar43

Durdona Mahkamova. O'zbek terminologiyasi taraqqiyotida jadidlarning o'rni45

Laylo Doniyorova. Role of multimedia in Russian lessons in primary schools47

METODIKA. OPIYT

Zulxumor Isakjanova, Monika Shar'yeva, Tatyana Shorina. V.Сутеев. «Как я ловил рыбу»49

ИСПОЛЬЗУЙТЕ ЭТИ МАТЕРИАЛЫ

Матлюба Мирханова. Понимание спонтанной речи53

ЯЗЫКОЗНАНИЕ

Азиза Бедилова, Саодат Исмаилова, Нилуфар Бедилова. Экономическая терминология – объект исследований учёных-лингвистов56

Альфия Гаямова. Англоязычная лексика в современной лингвистике58

ИЗУЧАЕМ ИНОСТРАННЫЕ ЯЗЫКИ

Беккенбауэр Реймов, Айдана Бекмуратова. Этапы работы с английскими фразеологизмами, характеризующими эмоциональное состояние «fear» (страх), на практических занятиях в вузе60

Зебинисо Муродуллаева. Современные требования к использованию мультимедийных платформ в преподавании английского языка61

НАРОДЫ. ЯЗЫКИ. КУЛЬТУРА

Лола Кабулова, Салават Атажанов. Проблемы переводческих трансформаций при передаче каракалпакских реалий на русский язык63

Гулихон Акрамова. Текст как отражение культурных ценностей64

НАУЧНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ

Ольга Шевцова. Репрезентация понятийной категории «количество» в современном русском языке66

Наргиза Алимова. Преподавание мировой литературы для филологического направления69

Наргиза Мадаминова. Структурные особенности композитов-существительных в творчестве Н.С.Гумилёва и А.А.Ахматовой71

Эльдар Гиздуллин. Атрибуты постапокалиптической пандемийной среды в романе Эмили Сент-Джон Мандел «Станция Одиннадцать»73

Шахло Алимарданова. О соотношении явлений вариативности и языковой дифференциации76

ВНЕАУДИТОРНАЯ РАБОТА

Лейла Тагиева. Изучаем наследие самородка национальной литературы78

Xolida G'ULOMOVA,
*Chirchiq davlat pedagogika
universiteti katta o'qituvchisi*

YORDAMCHI SO'ZLARNI O'QITISH METODIKASI

Ma'lumki, umumiy o'rta ta'limda yordamchi so'zlarni o'rgatishda o'quvchilarning mustaqil so'zlar bilan yordamchi so'zlarning nutq jarayonidagi o'rni va vazifasini bilishlari, yordamchi so'zlarning grammatik va uslubiy ma'nolarini farqlashlari, nutq jarayonida ulardan maqsadga muvofiq foydalana olishlari hamda yozilishini o'zlashtirishlariga erishish talab etiladi. Bunda mustaqil ish metodi asosida quyidagi topshiriq va o'quv materiallaridan foydalanish samarali ish turlaridan hisoblanadi:

Topshiriq. Gaplarni o'qing. Mustaqil so'zlarni aniqlang. Matnda qo'llangan qolgan so'zlarni tushirib o'qing. Bu so'zlar matnda qanday o'rin tutganini izohlang.

Og'zaki nutqqagina ega bo'lib, hozirda butunlay yo'qolib ketgan tillarning son-sanog'i yo'q. Ham yozma, ham og'zaki nutq shakliga ega, biroq hozir amalda mavjud bo'lmagan qadimiy tillar ham talaygina. Tilshunoslik fanida bu kabi tillar "o'lik tillar" deb ataladi.

Xitoy Xalq Respublikasidek davlatda 1 yarim milliarddan ortiq odam xitoy tilida gaplashgani bilan u butun jahon bo'ylab keng yoyilmagan.

Topshiriqni bajarish davomida o'quvchilarning yordamchi so'z turkumlarini nima maqsadda o'rganish zarurligi haqidagi fikrlari quyidagicha test topshiriqlari asosida aniqlanadi:

1. Mustaqil so'zlar bilan yordamchi so'zlarning nutq jarayonidagi o'rnini bilishlari uchun.
2. Yordamchi so'zlarning grammatik va uslubiy ma'nolarini farqlashlari uchun.
3. Yordamchi so'zlardan nutq jarayonida maqsadga muvofiq foydalana olish uchun.
4. Yordamchi so'zlarning yozilishini o'zlashtirishlari uchun.

Yordamchi so'zlarning muhim qismini ko'makchilar tashkil etadi. Tilimizda *bilan, uchun, kabi, sari, sayin, qadar, tomon, sababli, orqali, tufayli, qarab, ko'ra, chog'li, uzra* kabi juda ko'plab so'zlar borki, nutqiy faoliyatda ularning ahamiyati benihoya katta. Ko'makchilarni o'rgatishda esa "Muammoli izlanish", "Qayta xotirlash" va "Taqqoslash" usullaridan foydalanish muhim o'rin tutadi.

Ko'makchilarning nutqdagi o'rni va vazifasini o'quvchilarning otlarning kelishiklar bilan turlanishiga doir bilimlarini misollar va "Qayta xotirlash" metodi asosida

eslatish, kelishik qo'shimchalarini *orqali, bilan, uchun* so'zlari bilan almashtirib o'qish, yuz bergan o'zgarishni "Izlanish" metodi asosida izohlashga undash ularning ona tilini o'rganishga bo'lgan motivatsiyasini oshiradi. Tahlil quyidagi gaplar yordamida amalga oshiriladi:

*Ilmdan bir shu'la dilga tushgan on,
Shunda bilursankim, ilm bepoyon. (Firdavsiy)
Ular musiqani chuqur sukutda tinglar edi. (O.)
Qishloqqa shahar tutash, ikkov birga hamnafas.
(G'.G'ulom)*

O'quvchilarga keltirilgan kitoblar kutubxonaga berildi.

Toshkentga samolyotda keldi.

Maktabga o'qishga boradi.

Kelishik qo'shimchalarini aniqlashga doir mazkur gaplar tahlilida o'quvchilarni quyidagi kabi savol-topshiriqlar asosida izlanishga yo'naltirish mumkin:

1. Gaplarni o'qing. Kelishik qo'shimchalarini aniqlang. Kelishik qo'shimchalari gapda qanday vazifa bajaryapti?
2. 1-gapda kelishik qo'shimchasi otni qaysi so'z turkumiga bog'lagan?
3. Shu kelishik qo'shimchasini qaysi so'z bilan almashtirish mumkin?
4. Kelishik qo'shimchalarini nima sababdan keltirilgan so'zlar bilan almashtirib qo'llash mumkin?
5. Gaplarning oldingi mazmuni bilan keyingi mazmunida farq bormi?
6. Kelishik qo'shimchalarini har doim ham mazkur so'zlar bilan almashtirish mumkinmi? Masalan: *Bolaga otaning mehnati singgan bo'lsa, so'ng u bolaning xulq-atvorida bilinadi (Yusuf Xos Hojib).*
7. Siz kelishik qo'shimchalari o'rniga qo'yib o'qigan so'zlaringizni qanday nomlash mumkin?
8. Bu so'zlar qaysi so'z turkumini qaysi so'zlarga bog'ladi?

Ko'makchilarni kelishiklar bilan almashtirib qo'llash ular o'rtasidagi o'xshashlik va farqlarni sharhlashda bosh kelishik, jo'nalish kelishigi, chiqish kelishigidagi otlar bilan qo'llanadigan ko'makchilarni ajratishga yordam berish orqali ular orasidagi sinonimlik holat yuzasidan muayyan tasavvur, tushuncha hosil qilinadi.

Quyidagi jadvalga berilgan gapdagi so'zlarni joylash topshirig'ini bajartirish o'quvchilarning ko'makchilar

haqidagi tushunchasini yanada boyitadi. O'quvchilar yaxshi niyat bilan maktab hovlisiga manzarali daraxtlar ekishdi.

Jadvalga qaysi so'zni joylay olmadingiz?

So'zlar	Leksik ma'nosi	So'rog'i	So'z turkumi

B.To'xliyev, M.Shamsiyeva, T.Ziyodova hammuallifligida yaratilgan "O'zbek tili o'qitish metodikasi" qo'llanmasida ko'makchilar ravish va ko'makchi vazifasida qo'llanadigan so'zlar bilan taqqoslanib tushuntirilgan va qiyosan o'rganuvchi misollar berilgan. Bu kabi so'z ma'nolarini taqqoslash usulidan ham foydalanish ot va ravishdan ko'makchini farqlash ko'nikmasini shakllantirishga yordam beradi.

Ko'rinadiki, ko'makchilar haqida ma'lumot berishda so'z turkumlarining ham eslatilishi o'quvchilarning oldingi bilimlarini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Yordamchi so'zlarning vazifasi va ma'nosi gap ichidagina aniqlashadi. Shuning uchun yordamchi so'zlar sintaksisga bog'lab o'rgatiladi. Bog'lovchilar gap bo'laklari va gaplarni bog'lashga xizmat qiladi. Yuklama ifoda etadigan grammatik ma'nolar ham gap ichida aniqlashadi.

Ko'makchilar ifodalaydigan grammatik ma'nolar birgalik (sen bilan boraman), atalganlik (sen uchun oldim), maqsad (o'qish uchun keldim), sabab (kasalligi uchun kelmadi), vosita (qalam bilan yozmoq), payt (bir haftadan buyon), yo'nalish (maktab tomon), o'xshatish (qush singari), o'rin (partaning yoni), harakatning davomiyligi (kuzdan beri), harakatning nutq so'zlab turgan paytdan oldin yuz bergani (kun botmasdan burun) kabi ma'nolari misollar asosida izohlanadi.

Sof va vazifadosh ko'makchilar (ot, fe'l, ravishlarning ko'makchi vazifasida kelish holatlari) ustida ishlashda qiyosiy misollar va savollardan foydalanish mumkin:

1. O'quvchilar maktabga qarab borar edi. – Gaplarini onasiga qarab aytdi.

2. Burun odamlar shaharga eshakaravada borganlar. – Eshitmasdan burun javob berishga shoshilma.

3. Qaysi ko'makchilar kelishikka yaqin turadi?

4. Qaysi ko'makchilar egalik, kelishik qo'shimchalari bilan qo'llanadi?

5. Ko'makchilarning yozilishi haqida qanday ko'nikma shakllantiriladi?

6. Ko'makchilar qaysi turkumdagi so'zlardan keyin keladi?

Bu haqidagi ma'lumotlar ham misollar asosida tushuntiriladi.

Ko'makchilar bilan bog'liq holda o'quvchilarda shakllantiriladigan ko'nikmalar takrorlash va mustahkamlash mashqlari asosida amalga oshiriladi. Bunda quyidagi kabi mashq turlaridan foydalanish mumkin:

– berilgan misollardagi ko'makchilarni topib, qaysi so'z bilan bog'langanini chizmada belgilash;

– berilgan misollardagi ko'makchilarni topib, qaysi so'z bilan bog'langanini, qanday ma'noni anglatayotganini qavs ichida yozish.

Mustahkamlashda quyidagi mashq turlaridan foydalanish tavsiya etiladi:

– berilgan matndan ko'makchilarni topib, qaysi so'z bilan bog'langanini chizmada belgilash;

– berilgan misollardagi ko'makchilarni topib, qaysi so'z bilan bog'langanini, qanday ma'noni anglatayotganini qavs ichida yozish;

– ko'makchilarni topib, qaysi so'z turkumidan kelib chiqqanini aniqlash;

– nuqtalar o'rniga mos ko'makchilarni qo'yib yozish;

– berilgan ko'makchilar yordamida gap tuzish.

Ularning yozilishini izohlash;

– yod bilgan she'rlaridan ko'makchi qatnashgan misralarni yozish;

– aralash berilgan ko'makchilar asosida sinonim ko'makchilar qatorini tuzish (*sari, tomon, qarab*);

– berilgan matndagi ko'makchilarni sinonimi bilan almashtirib matnni qayta yaratish;

– tarqatma materiallardan foydalanish (Bir kun oldin eksang, o'n kun oldin yig'asan. – Bir kun avval eksang, o'n kun avval yig'asan);

– saylanma diktant asosida ko'makchilar ishtirok etgan tez aytish, maqollarni yozdirish mashqi tashkil etiladi.

Xullas, ona tili darslarida yordamchi so'zlar ustida ishlash jarayonida o'quvchilarda mustaqil fikrlash, ijodiy fikr mahsulini og'zaki va yozma nutq shakllarida to'g'ri ifodalash ko'nikmalarini shakllantirish va rivojlantirish til sezgirligini tarbiyalashga xizmat qiladi. Ko'makchilarning vazifasi va grammatik ma'nosini sharhlash hamda o'quvchilar nutqiga kiritishda grammatik o'yinlarning ahamiyati katta.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. A.G'ulomov, M. Qodirov va boshq. Ona tili o'qitish metodikasi. – Toshkent, 2012.
2. B.To'xliyev, M.Shamsiyeva, T.Ziyodova va boshq. O'zbek tili o'qitish metodikasi. – Toshkent: O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamg'armasi nashriyoti, 2006.
3. Mahmudov N., Nurmonov A., Sobirov A. va boshq. Ona tili. 7-sinf darsligi. – Toshkent: Ma'naviyat, 2009.